

MİT KAVRAMI *

David BIDNEY

Çvr. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali GÜLEL**

3. Mite Psikokültürel Yaklaşım

Bu yazıda geliştirilen psikokültürel yaklaşım bakımından; Boas'ın, bir masalın bir dönem mit, başka bir dönemde halk masalı olarak sınıflandırılmıyacağına ilişkin itirazı pek de üstesinden gelinmeyecek bir durum değildir. Tylor'un işaret ettiği gibi mitin maddesi sosyal olabilirlik kriterine göre değiştiğinden, eldeki bir masal, belirli bir toplumun ona duyduğu güvenin derecesine bağlı olarak bazan mit bazan da halk masalı grubuna konulabilir. Lowie(18), özellikle halk masallarının bazan ayin yada sebeplerin rasyonelleştirilmesi amacıyla kullanıldığını ve kurgu eserin din adamina yakışır biçimde uyarlanmasının onu kutsal bir mite dönüştürebileceğine işaret etmiştir. Aksine, zamanın akışıyla birlikte mitler, sonraki nesiller için kalıcı sembolik değerler taşıyan, büyük edebî eserlere dönüştürülebilir; Goethe'nin Faust'u, Cervantes'in Don Quixote'u ve Melville'in Moby Dick'i gibi.

Boas'ın bizzat işaret ettiğine göre halk masalları yaratıcıları tarafından pek ciddiye alınmadığı halde mitler alınmıştır; fakat Boas bu psikolojik gözlemi değişen psikokültürel açıdan yorumlamak yerine durağan, sabit yönden yorumlamıştır. Masallar ait olduğu topluluklarda mit oldukları için önemsenmiş değiller; günümüz insanı onları efsane olarak değerlendirmiştir, çünkü onlar nakleden kişiler tarafından önemsenmişlerdir. Ele alınan bir masalın mit olup olmadığını belirleyen şey sadece içine aldığı fizik ötesi kavramların doğası ya da anlatılan olayların geçtiği tarih öncesi dönemin uzaklığı değil; daha çok onları hikâye edenlerin psikokültürel tutumları ya da inanç dereceleridir. Böylece, bir dönemin kabul edilmiş inançları ya da öznel gerçekleri bir sonraki dönemde mite dönüştürülebilir. Her durumda, değerlendirilen bir hikâye etmenin nasıl sınıflandırılacağını belirleyen şey, konusundan çok onun psikokültürel içeriğidir.

Benim tezime göre, "inanç" sözcüğü, gerçeğin ve sahteliğin ötesinde olması bakımından, bilgi kuramı açısından tarafsızdır. Kişinin verilen bir ifadeye inandığını söylemek, bize o ifadenin bilimsel ve nesnel geçerliliği hakkında hiçbir şey ifade etmez; yani verilen ifadenin gözlemle elde edilen gerçeklerle uyum içinde olup olmadığını göstermez. Fakat "mit" bilimsel yönden tarafsız bir terim değildir; tam

tersine değer yüklü bir sözcüktür ve eldeki hikâye edilenin geçerliliği konusunda olumsuz bir değerlendirmeyi ima eder. Başka bir deyişle, mitin inançla karşılıklı bir ilişkisi vardır ve hikâye etme ya da mitolojik diye tanımlanan açıklamaların gerçek ya da inanılır olmadığını ima eder. Ayrıca belirtmek gerekir ki söz konusu olan fikir ve inançları paylaşmayan kişilerin bakış açısıyla bu şekilde değerlendirilir. Mit olarak kabul edebileceğimiz şeyler onları benimseyip onlarla birlikte yaşayanlar için psikolojik yönden bir inanç fermanıdır. "Mit" in kabul edilmesi için inanç gerekli şarttır ve inanç belli bir kültürel bünye içindeki etkinliğini açıklar, fakat inanç gerçeğinin bizzat kendisi, bunu taraflı olarak ima eder, yani inanan için inanma nesnesinin mitolojik olmadığını ima eder. Böylece ele alınan bir anlatma gelenek ya da açıklama metninde onun, kültürün etkili bir unsuru olarak kabul edilmesi için inançsızlık gereklidir. Böylece inanç, mit ve gerçeklik arasındaki ayrıma uyulmuş, mitin inanca bağlı değişen olduğu ve güvenilirliğin kabul görmüş kültürel bir kriter olduğu kabul edilmiştir.

Daha da ötesi mit ile batıl inancı da birbirinden ayırt etmek durumundayız. Mit, adını koymak gerekirse özel bir inancı, güvenilmez inanç ya da güvenilir bir imkansızlık fikrini içerir. Öte yandan batıl inanç ise bazı akıl dışı ya da mitolojik inanca dayalı ve genellikle uygulanmasında tabuları içine alan bir korku biçimidir. Mitler batıl inançların doğmasına yol açabileceği gibi, batıl inançlar da mitlerin ortaya çıkmasını sağlayabilirler. Batıl inançlar ayrıca, spekülasyon ya da gözleme dayalı olarak fikirlerin akıl almaz bir biçimde bir araya getirilmesinden de doğabilir, kara kedinin kötü şans işareti olduğu düşüncesi gibi. Ve böylece batıl inançların mutlaka mitolojik hikâyelerden ya da olağanüstü kavramından doğmadığı ortaya çıkar. Üstelik; batıl inanç akıl dışı bir korku olduğuna göre onu, bir kısmı gözleme dayalı bilgi taşıyan eleştiri öncesi dönemin halk inançlarından ayırmak gerekir. Son zamanlardaki bazı "batıl inançlar"(19) koleksiyonlarında belli ki bu ayırım yapılmıyor.

İnanç, nesnel olarak doğru ya da yanlış olabileceğine göre, bir kişinin mit olarak nitelediği şey nesnel gerçekten çok, kendi inançsızlığını gösterebildiği gibi; onun yanlı gerçeği, nesnel bir mit de olabilir. Bu bakımdan mit kültürel inanç inançsızlığın bir işlevidir. Nietzsche ve Kierkegaard, pek çok çağdaş filozof, din adamları ve sosyal bilimciler gerçeği yanlı olarak veya varoluş olarak niteleme ve herhangi nesnel fizik ötesi bir doğrunun geçerliliğini inkar etme eğiliminde olmuşlardır. Özel olarak, ahlaki değerler ve sosyal sınıflar bakımından "güç isteğinin" mitolojik çağdaşlaşma ve işlevi olarak açıklanmıştır. Böylece, Nietzsche'nin "tüm değerlerin takdiri" kuramı pek çok modern düşünürün geleneksel fizik ötesi ve ahlaki doğruları "eski tehlikeli fikirlerin mitolojisi" olarak görmesine yol açmıştır. "Mit" terimi, akılcı "dervişlik idealleri" ve ortak bir insanlığa olan inancı sebebiyle liberal, demokratik geleneğe güvensizlik belirtmek için kullanılan bir istismar ifadesi haline gelmiştir. Bu tür gerçeğin yerine artık, politik gücün yararına yeni bir ahlaki anlayışını gerçek olarak kabul eden yeni "süper insanların" "gerçeği" vardır. Çağdaş

siyasi propoganda ve doğu ile batı arasındaki soğuk savaş mitin bu değişen yorumlanışına birer örnek oluştururlar.

Mitin inanca bağlı göreceli bir kavram oluşu genel olarak, kültür tarihinin çeşitli dönemlerinde görülen özel bir mit ya da mit sisteminin evrimindeki sürekli değişimi anlaşılabilir kılar. Bir neslin sahip olduğu sıkı inanç bir sonraki nesilde mite dönüşür. Bu Şekilde, Eski Yunan halk tanrıları ve dinî gelenekleri klasik bilim adamlarının mitine dönüşmüştür. İnancın eleştirel, kendi kendini düzelten, bilimsel zeka tarafından yönlendirilmediği durumlarda ele alınan mitin kaderi devirden devire ve kültürden kültüre, ait olduğu toplumun değişen psikokültürel yönelişine bağlı olarak değişir. Bu Şekilde, bir toplumun sadece fabl ya da inanmaya değmez efsane olarak nitelediği hikayeler, bir başka toplumun hemfikir olduğu inanç ya da dogmasına dönüşebilir. Tarihsel kültürlenme sürecinde bir çok ilkel dinî geleneklerin halk masalına dönüştüğü, bir kültürün halk masallarının da çoğu kez diğer kültürün det ve göreneklerini ve dini törenlerini geçerli ve akla uygun kılmak için kullanılmış olduğu gösterilebilir.

Nesnel ve kural olarak mit yerleşik bilgiye bağlıdır, bu bakımdan mit, genellikle hikâye etme biçiminde ifade edilen inanç olarak tanımlanabilir, yani bilimsel ve akılcı verilerle uyumaz. Bilimsel verilerin evrensel ve ispatlanabilir olması sebebiyle, mit kategorisinin bir zamanlar benimsenip inanıldığı halde artık akılcı inanırlılığı kalmamış hikaye etme ve önermelere karşılık geldiği söylenebilir. Örneğin, hastalığı kötü ruha bağlayarak açıklayan kuramlar mite dayalıdır. Bunların mitolojik olmasının sebebi sadece uygar toplumlar tarafından kabul görmemesi değil, tıp bilimiyle bağdaşmamasıdır.

Bu durum, pekçok bilim adamı ve filozofun sosyokültürel yaşamdaki büyük etkisinin farkında oldukları halde niçin mit oluşturmayı küçümseyip esef ettiklerini aıkılıyor. Gerçekliği kanıtlanmış kurallı bir doğruluk bütünü bulunduğu, insan aklının doğruyu, yanlışı ve uyduruktan ayırt etme yeteneğine sahip olduğu sürece, sorumluluk sahibi olgun kafalar yansız gerçeği, sağlam temeller üzerine oturtulmuş inancı uydurulmuş yapıtlara ve mitlere, bunların sözde pratik değerlerine rağmen tercih edeceklerdir. Miti doğruluk ve yanlışlığın ötesinde yansız bir ifade olarak ele almak ve bilimsel akılcılığın kültürün temelini de mite dayandırmak akılcı ve bilimsel düşüncenin altını oymak anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında 20. yüzyılın en büyük miti, kültürel ideolojinin sosyal bilim adına mit ile zdeşleştirilmesidir.

Bu teze karşı *** ben de "inanç" ifadesinde halen doğruluk ve yanlışlığa karşı kayıtsız, yansız bir ifadeye sahip olduğumuzu iddia ediyorum. Öte yandan mit ise yaygın kullanımıyla değerlerin toplandığı bir ifade olup, söz konusu inancın doğruluğunun olumsuz bir değerlendirişini ima eder. MacIver mitlerin "değer aşılanmış inançlar" olduğunu belirtir, buna rağmen onların yansız olduğunu ya da doğruluk

ve yanlışlıktan uzak olduğu görüşündedir. Benim söylemek istediğim; mitlerin sosyal ve kültürel değerlerini, onların doğruluk değerinden ayırmanın mümkün olmadığıdır. Bir kültürde, mitin gücü o kültüre ait kişilerce kendileri için doğru ya da geçerli olduğunun tartışmasız biçimde kabul edilmesinden gelir; bu inanç sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte mit haline gelir ve artık davranışları yönlendiren bir rehber olmaktan çıkar. MacIver'in "mit" ifadesini kullanım biçimi felsefe, din ve gelenek arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir.

Bu yüzden bence inancın üç kategorisini belirlemek gerekir. İlk olarak, doğruluğu kurtarabilen bilimsel bir inanç vardır. İkinci olarak, geçmişte ve günümüzde başkalarınca kabul gördüğü halde doğruluğuna güvenmediğimiz herhangi bir inanca karşılık gelen mit vardır. Nesnel olarak mit bilimsel gerçekle bağdaşmayan inanç anlamına gelir. Üçüncü olarak da bilimle mit arasında yer alan bir inanç dünyası bulunur. Allah'a inanç gibi dinsel inançlar, ne bilimsel ne de mit ile ilgilidir. Allah kavramı gözlemlenebilir bir nesneyi ifade etmediği için bilimsel bir kavram değildir. Bilimsel verilerde böyle bir varlığın bulunmadığını kanıtlayacak birşey yer almadığı için bu kavram mitolojik bir varlık da değildir.

Bu sebeple din temel olarak inanç alemidir, ki bu inanç bilimsel verilerle uyumlu olabilir, fakat bilimsel gerçek düzeyine indirilemez veya bilimsel verilerle çürütülemez. Dinî inancın bazı yönleri bilimsel verilerle bağdaşmıyor olabilir, örneğin tabiat olaylarına sürekli müdahale eden çok sayıda antropometrik tanrılara inanmak gibi. Bu bakımdan tarihî dinlerle mit arasında yakın bir ilişki olması gerekir. Başka bir deyişle dinî deneyimlerde genel olarak sürekli bir artış olduğu söylenebilir. Ben olguların eğilim gösterdiği biçimde bilim ile mit, batıl inanç ve kurgu eser arasında dar bir bölünmeye yol açacak geçerli bir zemin görmüyorum. Bilimsel verilerle uyuşan ve katı gözleme dayalı kanıtlamanın ötesine geçen akla yatkın bir inanç alanı olduğunu söylemeliyim. Deneyimi anlaşılır ve anlamlı kılmak için ortaya koyduğumuz önermeler vardır ve bu özellikler gözlemlerle asla doğrulayamayacağımız bilim ötesi varsayımlardır. Felsefe ve din bu genel aleme aittirler.

9. Sembolizm, Sanat ve Bilim

Mit kavramının tarihiyle ilgili yoklamalarımız mitin yorumlanmasında iki temel yaklaşım göstermiştir: asıl olanı ve sembolik olanı. Evrimciler ya da fonksiyoncular olsun tüm etnologlar miti sözlük anlamıyla yorumlama eğiliminde olmuşlardır. Tylor gibi evrimci etnologlar ve C. O. Müller gibi klasik bilginler miti ilkel düşüncenin ifade biçimi ve bilimsel düşüncenin yerini alması mukadder olan düşünce tarzı olarak değerlendirme yolunu aramışlardır. Malinowski gibi fonksiyoncular ise miti, gözleme dayalı araştırma ve bilimsel işleme uymayan kritik problemlerin çözümünde faydacı bir fonksiyon yüklenmiş evrensel bir insan olayı

olarak değerlendirirler. Mit, dinin de yaptığı gibi olağanüstü ve hisler ötesi alemle ilgilenir; her iki alanın da taraftarları için hayati bir önemi vardır ve kendi kültürel kurumlarını geçerli kılma işlevini yaparlar. Öte yandan, eski devirlerden günümüze kadar filozoflar, tarihçiler, dinbilimciler ve psikologlar mitleri, görünüşte akıl dışı ve saçma masalların altında yatan bazı mutlak fizikötesi, tarihsel ya da psikolojik gerçekleri ifade ettiği biçiminde değerlendirme eğilimindedirler. Filozoflar kendi felsefe sistemlerinin mitlerde ve oldukça bağımsız bir biçimde algıladıkları çağdaş analitik psikolojik süreçler ve tiplerde yaşadığını görme eğilimindedirler. Sembolik yorumu benimseyenler tek bir türü ya da gerçekliği mitin imasını ve onun gerçeğin nesnesi olarak seçmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Bütün içerisinde söylemek gerekirse ikinci grup miti bir tür kinayeye indirgemeye yönelmişlerdir, çünkü anlatının edebi anlamını en aza indirmek ve mitolojik hikaye etmeyi bir tür zamansız gerçek düzeyine indirmek amacındaydılar.

Bu bakımdan "Mitoloji bilimi" terimi belirsiz hale gelmektedir. Etnolojiste göre bu terim genellikle, mitin insan kültürünün tarihindeki işlevi ve kökeninin bilimsel çalışması anlamına gelir. Burada, mitin incelenmesinde bilimsel, deneysel yöntem uygulanmış, fakat mitin kendisini bilime indirgeme girişiminde bulunmamıştır. Öte yandan, miti sembolik anlamda yorumlayanlara göre "Mitoloji bilimi" mitin analizinde bulunacak bilimsel veri olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan ikinci gruba göre mit bilimi, kültürel bağlamın çeşitliliğine bakılmaksızın mitin kültürle bağdaşması, bilimsel geçerliliği ya da önemini soruşturmak amacıyla bilimsel yöntemin uygulanmasını içerir. Bu şekilde mit, bilim düzeyine indirgenmiş ve bilimle mit arasındaki ayırıcı sınır çizgisi ortadan kaldırılmıştır. Bu durum, bilimsel kavram ve kültürel ideolojileri işe dönük bir biçimde hizmet gören hayal gücünün ürünü olarak değerlendirme yoluyla, bilimin bizzat kendisi mite indirgemek için yapılan zıt yöndeki ve belli belirsiz bir çabayla kıyaslanabilir.

Benim kişisel tezim şudur: Mitin bilimsel yönden incelenmesi mitin etnolojik açıdan incelenmesine dayanmalıdır. Mitler kültürün unsurları olduklarına göre, kültürün genel olarak incelenmesinde uygulanan deneysel ve eleştirel yöntemler aynen mitlerin incelenmesinde de kullanılmalıdır. Böyle bir bilimsel yaklaşım, bunu yapmakla kişinin edebi sanatla meşgul olduğu açıklıkla anlaşıldığı takdirde mitin sembolik anlamda yorumlanmasına engel olmaz. Büyük mitler, eleştirel okurlara, onları baştan benimsemiş kişilere hiç olmadığı biçimde bazı ahlakî ve psikolojik gerçeği telkin eder. Böylece, bir sonraki nesil, bu mitolojik anlatımlarda onları aynen benimseyen yaratıcılarının bakış açısının ötesinde bir doğruluk derecesi bulabilirler. Kişinin mitte bulduğu şeyler, o kişinin ona yaklaşımında kafasında bulunan düşüncelere bağlıdır.

Böylece, mit, onu şiirsel olarak yaratan kişiler açısından olmadığı halde, eleştirel düşünce açısından sanatsal, kinayeli ve felsefi bir değere sahiptir. Bu bakımdan, artık edebi olarak inanılmasa da tıpkı sanat eserlerinde olduğu gibi sonsuz

değere sahiptir. Görüldüğü gibi Adem ve Havva miti, bu mitte kendi anlayışına göre bir miktar hayale dayalı psikolojik, ahlaki ve felsefi gerçeği yakalayabilen düşünceli insanların hayal gücü üzerinde halâ güçlü bir çekiciliğe sahiptir. Genel olarak ürün ve drama büyük edebî örneklerde olduğu gibi mitin de sonraki nesilden olan bizler için de derin, sembolik veya kinayeye dayalı bir anlam ifade edebilir. Bunun nedeni mitin bu tür gizli erdemler içine alması değil, tema ve kurgularının, benzer problemler ortaya çıktığı durumlarda telkin ettiği evrensel davranış kalıplarıdır. Bu demektir ki, bir mitin bizim için özgün edebî değeri ile onu yazıya döken yaratıcıları için gerçek tarihi önemi aynıdır. Ele alınan bir mitte bulunan gerçeğin derecesi ve tabiatı onu yorumlayanların özel sezgiye dayalı kavrayışlarına ve kültürel şartlara bağlı olarak değişir.

Benim fikrim şu ki; mitler, bilinçli beyinlerin, zorlu analizler sonucu ortaya çıkarıp kısmen resmedebileceği gizli bilinçaltı gerçeğinin bir tür "daha yüce" biçimi değildir. Mitler temel sorunlar üzerindeki yansımalar oldukları için, insan zekasının ilk belirişini gösteren bir sanatsal değer ölçüsü olmaya devam eden, ilkel kültürlerde gerçeğe doğru ilk yaklaşımlardır. Biz onları mit olarak değerlendiresek de, mitlerin nesnel etnolojik doğruluk değeri ve yanlı sanata dayalı sembolik değerleri vardır.

Kültürel kuram açısından, kolektif bilinç üstüne çıkan tabii, evrensel, biyolojik yönden şartlanmış, mitolojik semboller kavramı inanılabilir değildir. Eğer kültür biyolojik yönden kalıtsal değilse, doğuştan getirilen kültürel semboller çelişkilidir ve herkesin düştüğü bir yanılgı olan tabiattan kültür çıkarma girişimi yanılgısını içine alır. Kültürel sembollerin genel olarak öğrenildiği gibi mite dayalı ürün olması gerçeği, beni mitolojik sembollerin monistik küçültme biçiminde yorumlamaya götürüyor. C. O. Müller'in çok önceden belirttiği gibi, "herhangi bir tür kanaat ve fikri bunların o ilkel dönemlerdeki beyinsel etkinliklerin alanı içinde yer aldığı tahmin edildiği takdirde, önceden dışarda bırakmak için haklı bir nedenimiz olmaz." (95) Ayrıca, Müller'in gösterdiği gibi, klasik mitte sembolik nesnelere belirli fikirler arasında kesin bir ilişki bulunmamaktadır. Sembollerin akla getirdiği çağrışımları sezginin kültürel üslubuna göre değişiklikler gösterir.

10. Mit ve Düşüncenin Psikokültürel Evrimi

Eğer miti, motiflerin çokluğundan ortaya çıkan kültürel bir olgu olduğunu ve sosyal aldanişlara ve kuruntulara katkıda bulunabilen bütün zihni birimleri içine alan bir olay olarak varsayarsak; o zaman eleştiri öncesi, eleştiri dönemi ve bilimsel düşüncenin devamlılığı tezini kabul etmek akla yatkın olacaktır. İnsan düşüncesinin, psikokültürel ve etnolojik incelemesi mitlerin oluşumunda yer alan süreçlerin gerçek benzerliğini ortaya koyarken farklı dönem ve kültürlerde etkili olan mit türleri

arasındaki farklılıkları da hesaba katar. Çağdaş eleştirel düşünce açısından, ruhların varlığına inanış fikri mit "yaratıcıdır", çünkü o artık günümüzün belirgin özelliklerinden sayılmayan bir düşünce biçimini temsil eder. Aslında değişen tek şey ifade biçimidir. Eleştiri öncesi kültürlerde, kültür kahramanlarının büyü ve destanla ilgili evrenin yaratılış kuramı ve "theojenik" mitlerin animistik masalları yaygındı. Bilim öncesi, eleştirel kültürlerde, mucizeye dayalı ve olağanüstü mitler günümüzde yaygındır. Bilimsel düşünce devrinde ise mucizeye dayalı ve olağanüstü hikayeleri dikkate almamak yönünde bir eğilim vardır, fakat bunun yerine dünyevî mitler kabul görmektedir. Günümüzün sözde bilimsel kültüründe ise sözde bilimin dünyevî inançlarına sahibiz; ırkların üstünlüğü ve ırkî ve millî özellik kalıplarıyla ilgili mitlerde olduğu gibi. İnsanın mite karşı (96) olan müdahalesinin böyle bitmez tükenmez bir uyanıklık ve bilinçli bir analiz gerektirmesinin sebebi işte budur. Mit, insanın kendisini ondan bağımsız hissettiği durumlarda, en güçlüdür.

Günümüzün sosyopolitik mitleri bilimsel düşüncenin bizi etkileyen sosyal inanç ve kurumlar gerisinde yatan sosyal değerlerden ayrılmasının ürünüdür. Gerçekte, çağdaş sosyal bilimciler ve filozoflar, mite yeni olumlu bir değer yükleyerek bu eğilimi desteklemişlerdir. Ahlâkî ve dinî değerlerin "özerkliği" korumak için dinî değerlerin geçerliliğini bilimsel gerçek değerlerden bağımsız hale getirmişlerdir. Bu şekilde, akılcı düşünce, kişisel "kafa huzuru" ve ulusal "dayanışma" yararına miti "daha yüksek" bir doğruluk biçimi olarak benimseyerek kendi temellerini zayıflatmada güçlü olduğunu kanıtlamıştır. "Mitte yenilik" çağımızın övgüsüyle, gelecekte daha iyi bir dünya tasarlayan "ilerleme mitinin" yerini almıştır. (97) Çağdaş "işçi sınıfı miti" günümüzde ölümden sonraki hayata ait devletsiz ve sınıfsız toplum (98) mitini gerçekleştirme görüşüyle devrimci hareketi tasvip etmeye yaramıştır. Mitin gelişmesine karşı savaşılan, denenmiş, kendi kendini ıslah eden tek mücadele yöntemini kuralca, eleştirici ve bilimsel düşünce sağlar, fakat bunu ancak kendi bütünlüğünü koruduğu ve akıselimi çağdaşlaştırma olarak alma yanılgısına düşmediği sürece gerçekleştirebilir. Aksi halde, hayatı korumak için yaşama amacını bir tarafa bırakma durumuna düşebiliriz. (99)

DİPNOTLAR

- * Bu makale, Kenneth ve Mary Clarke tarafından hazırlanan A Folklore Reader (New York 1965) adlı esere, Bidney'in Theoretical Anthropology (1953) adlı eserinin, 3. (293-297), 9. (300-301) ve 10. (322-326) bölümlerinden alınmıştır. "The Concept of Myth" (89-100). Bidney'in eserinden üç bölüm alındığı için de, dipnotlar atlamalı olarak yer almaktadır. Bütünlüğü bozmamak için, 1'den başlayarak yeniden sıralamayı uygun bulmadık.
- ** S.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
- 18 Lowie, Primitive Religion.
- 19 De Lys, A Treasury of American Superstitions
- *** Bidney, R. M. Maclver'in The Web of Government adlı kitabın 4-5. sayfalarından alıntı yapıyor.
- 95 Müller, Introduction to a Scientific System of Mythology, 19.
- 96 Durham, Man Against Myth.
- 97 Baudouin, The Myth of Modernity, 1. Bölüm.
- 98 Berdyaev, The Russian Idea, 249.
- 99 Baudouin, 19.